

uurhok 195-305, waarin de waarnemingen in Vijlen en Vaals zijn gedaan (fig. 2).

Zoals ook geconstateerd door Clerx (2000) is het niet waarschijnlijk dat dit beeld van uitbreiding in de provincie van noord naar zuid het gevolg is van waarnemerseffecten. Door de uien- of knoflookgeur die de slak verspreidt wordt een verzamelaar vrijwel altijd op de vondst van een levend exemplaar geattendeerd. Zuid-Limburg is vanwege haar voor Nederland unieke landslakkenfauna in de 20^e eeuw intensief op landslakken onderzocht, maar de Look-glanslak werd er tot 2010 maar hoogst zelden gevonden. De hier gerapporteerde vondsten in Zuid-Limburg uit 2010 en 2011 worden daarom als een werkelijke uitbreiding van het verspreidingsgebied van de Look-glanslak beschouwd.

De opmars van de Look-glanslak in Limburg kan verklaard worden door uit te gaan van een geleidelijke uitbreiding van het leefgebied van deze soort. Het is wel opmerkelijk dat die opmars zo langzaam gaat. Ter vergelijking: de nieuwkomer Gekielde loofslak (*Hygromia cinctella*) werd in opeenvolgende jaren in Bergen (Noord-Limburg; 2008) en in Lanaye (België), zeven km ten zuiden van Maastricht gevonden (2009). Het verschil is mogelijk te verklaren uit het gegeven dat de Look-glanslak in de strooisellaag leeft en de Gekielde loofslak op de vegetatie, bijvoorbeeld brandnetels.

Wij bedanken Adriaan Gmelig Meyling en Sylvia van Leeuwen voor inzage in relevante EIS gegevens, Heike Kappes voor de verspreidingskaart tot en met 2011 betreffende Nordrhein-Westfalen en Jan Koert voor het beschikbaar stellen van zijn gegevens.

Bronnen

- ANEMOON: www.anemoon.org/anm/voorlopige-kaarten/kaarten-per-soort/landmollusken Geraadpleegd op 16-03-2012.
- CLERX, J.P.M. (2000). *Oxychilus alliarius* in opmars in Midden-Limburg. – Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 313: 48.
- KOBIALKA, H., H. SCHWER & H. KAPPES. (2009). Rote Liste der gefährdeten Schnecken und Muscheln (Gastropoda et Bivalvia) in Nordrhein-Westfalen. 3. Fassung. – Mitteilungen der deutschen malakozoologischen Gesellschaft 82: 3-30.
- MAASSEN, W.J.M. (1978). Nieuwe Mollusca voor Midden-Limburg. – De Kreukel 14: 43-46.
- WILDE, J.J. DE, R. MARQUET & J.L. VAN GOETHEM (1986). Voorlopige atlas van de landslakken van België. – Brusel: Patrimonium Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen: plaat 71.

Adressen van de auteurs:

Stef Keulen
Mesweg 10
6336 VT Hulsberg
biosk@home.nl

Gerard Majoor
Jekerschans 12
6212 GJ Maastricht
g.majoor@maastrichtuniversity.nl

Europese rode lijst land- en zoetwaterweekdieren vastgesteld

Sylvia van Leeuwen

European red list for land- and fresh water mollusks determined

Summary. In November 2011 the European Commission published a red list of European flora and fauna. It shows that fresh water molluscs is the most threatened species group in Europe (44% of species threatened). Nearly half of the European land mollusc species were evaluated, of which 20% is considered to be threatened.

Op 22 november 2011 bracht de Europese Commissie een persbericht uit met de titel: "Milieu: alarmerende achteruitgang van het aantal zoetwatervissen, weekdieren en planten" (Europese Commissie 2011a). Aanleiding voor dit persbericht was de vaststelling van de Europese rode lijst van bedreigde planten en dieren. Daaruit blijkt dat zoetwaterweekdieren de meest bedreigde soortgroep in Europa is (zie tabel 1). De toestand van andere soortgroepen wijst erop dat de Europese zoetwaterecosystemen in slechte conditie verkeren.

Per soortgroep is de rode lijst met veel achtergrondinformatie op internet te vinden (Europese Commissie 2011b).

Tabel 1. Percentage van soorten die op de Europese rode lijst staan. (Aantal onderzochte soorten ongeveer 6000).

Soortgroep	% bedreigd
Zoetwaterweekdieren	44
Zoetwatervissen	37
Vaatplanten	26
Amfibieën	23
Landweekdieren (bepaalde groepen)	20
Reptielen	19
Zoogdieren	15
Libellen	15
Vogels	13
Houtkevers (bepaalde groepen)	11
Vlinders	9

Europese Rode Lijst niet-mariene weekdieren

De 'Europese Rode Lijst niet-mariene weekdieren' is het werk van de International Union for Conservation of Nature (IUCN). Helen Temple en Annabelle Cuttelod (IUCN Global Species Programme, Red List Unit) hadden de leiding over het project. Mary Seddon (voorzitter van de Molluscs Specialist Group van de IUCN Species Survival Commission) gaf leiding aan de zoetwaterweekdieren en Eike Neubert (Natural History Museum Bern, Zwitserland) aan de landslakken. Mocht u denken dat de malacologie een mannenwereld is: hier ziet u het tegendeel!

Zij hebben berekeningen gemaakt voor alle Europese landen en voor de EU-27. Omdat de uitkomsten niet veel verschillen, beperk ik mij hier tot de uitkomsten voor alle Europese landen. Er zijn 2087 soorten weekdieren onderzocht. Alleen soorten die voor 1500 al in Europa aanwezig waren, werden in het onderzoek betrokken. Mariene weekdieren zijn, net als andere mariene soortgroepen, buiten dit onderzoek gelaten.

De soorten worden ingedeeld in acht categorieën van bedreiging (tabel 2). De soorten uit de categorieën 'met uitsterven bedreigd', 'bedreigd' en 'kwetsbaar' worden samen beschouwd als 'bedreigd'.

Van veel soorten zijn onvoldoende gegevens beschikbaar over het huidige voorkomen (25% van de zoetwater- en 10% van de landmollusken). Het percentage bedreigde soorten in de tabellen is dus een minimum. Van nog veel meer soorten is er te weinig informatie om een populatietrend te berekenen (83% van de zoetwater- en 53% van de landmollusken).

Tabel 2. Aantal soorten Europese weekdieren per categorie van bedreiging.

IUCN Rode Lijst categorie	Aantal soorten zoetwater-weekdieren	Aantal soorten land-weekdieren
Uitgestorven/ Extinct	5	3
Met uitsterven bedreigd/ Critically Endangered	109*	53*
Bedreigd/ Endangered	44% - 90*	20% - 51*
Kwetsbaar/ Vulnerable	174*	142*
Gevoelig/ Near Threatened	75	182
Niet bedreigd/ Least Concern	190	677
Onvoldoende gegevens/ Data Deficient	211	125
Totaal aantal onderzochte soorten	854	1233

* = categorie 'bedreigd'.

Zoetwaterweekdieren op de Europese Rode Lijst

Vrijwel alle soorten Europese zoetwaterweekdieren zijn onderzocht (854 soorten). De familie Hydrobiidae (586 soorten) is in Europa veruit de grootste. Veel van deze soorten leven in zoetwaterbronnen of in grondwater. De grootste soortenrijkdom aan zoetwaterweekdieren in Europa is te vinden in het Middellandse Zeegebied, kalksteengebieden in de Alpen, de Karpaten, de oude Balkanmeren, de Donau en de lagere delen van de rivier Dnjepr. De top-5 van landen met de hoogste soortenrijkdom is: 1. Frankrijk, 2. Spanje, 3. Italië,

4. Griekenland en 5. Duitsland. Oostenrijk en Slovenië zijn volgens de IUCN belangrijk omdat er veel soorten met een klein verspreidingsgebied voorkomen.

Van de onderzochte soorten is 44% in het voortbestaan bedreigd (tabel 2). De meerderheid van de bedreigde soorten komt voor in Mediterrane landen en in gebieden met een hoge soortenrijkdom (fig. 1).

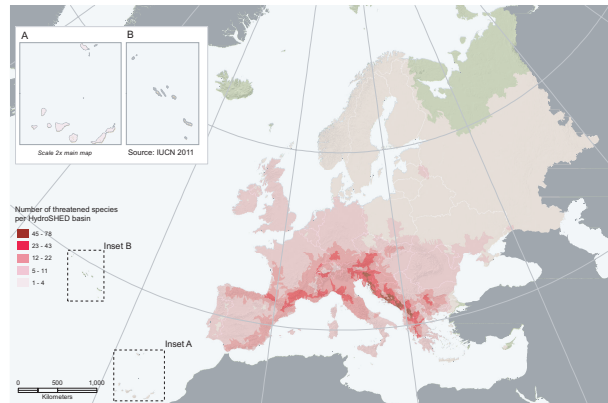

Fig. 1. Verspreiding van de Europese bedreigde soorten zoetwaterweekdieren (Cuttelod et al., 2011).

De kans dat u nu nog een Europees bedreigde soort in Nederland tegenkomt is nihil. De enige 'Nederlandse' bedreigde soorten op de lijst zijn Bataafse stroommossel *Unio crassus* (na 1968 niet meer levend in Nederland gevonden) en Slanke grondwaterslak *Bythiospeum husmanni* (slechts eenmaal gevonden). De Platte schijffloren *Anisus vorticulus*, die beschermd wordt via de Habitatrichtlijn, staat op de Europese lijst als 'gevoelig'.

De meest voorkomende oorzaken van de achteruitgang van zoetwaterweekdieren in Europa zijn de aanleg van dammen en waterwerken, de slechte waterkwaliteit als gevolg van intensivering van de landbouw (overbemesting en pesticiden) en verstedelijking (met gebrek aan rioolwaterzuivering). Invasieve soorten en klimaatverandering vormen veel minder vaak een bedreiging. Meestal spelen meerdere oorzaken tegelijk een rol.

Een voorbeeld van een ernstig bedreigde soort op de lijst is de Rivierparelmossel (*Margaritifera auricularia*). De soort heeft jonge zalmen nodig voor de voortplantingscyclus, maar deze vissen kunnen de rivieren niet meer optrekken door de vele dammen, stuwen en sluizen. Voor deze soort en voor *Margaritifera margaritifera* is een Europees actieplan opgezet, gericht op het herstel van de populaties (zie Fauna-iberica).

Landslakken op de Europese Rode Lijst

Wegens tijdgebrek kon de IUCN niet alle Europese landslakken onderzoeken. Daarom is een selectie van 17 families gemaakt. Deze omvatten 1233 van de ongeveer 2700 Europese soorten. De grootste onderzochte families zijn de Hygromiidae, Helicidae en Enidae (samen 796 soorten).

De hoogste soortenrijkdom aan landslakken is in Europa te vinden in het Mediterrane gebied en daarnaast in de Alpen en in de Continentale, Macaronesische en Pannonische regio. De Atlantische en Mediterrane eilanden herbergen een relatief

groot deel van de endemen met een klein verspreidingsgebied. De top-5 van meest soortenrijke landen is: 1. Spanje, 2. Griekenland, 3. Italië, 4. Frankrijk en 5. Portugal.

Van de onderzochte soorten landslakken is 20% in het voortbestaan bedreigd (tabel 2). De meeste bedreigde soorten komen voor op de Canarische eilanden, Madeira en de Azoren. Op deze eilanden leven tien keer zo veel bedreigde landslakkensoorten als op het vaste land. Ook in Spanje, Frankrijk, Griekenland en Italië, de Alpen en de eilanden in de Middellandse Zee komen veel bedreigde soorten landslakken voor (fig. 2).

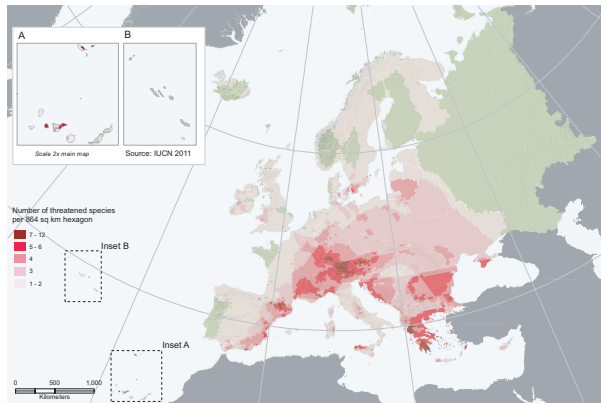

Fig. 2. Verspreiding van bedreigde soorten landslakken in Europa (Cuttelod et al., 2011).

Op de Europese Rode Lijst staan slechts 2 soorten bedreigde landslakken die in Nederland voorkomen: Nauwe korfslak *Vertigo angustior* en Zeggekorfslak *Vertigo moulinsiana*. Beide soorten worden beschermd op grond van de Habitatrichtlijn.

De belangrijkste bedreigingen voor Europese landslakken zijn habitatverlies door verstedelijking en verslechterde milieukwaliteit door de landbouw. De derde oorzaak is te intensief gebruik van habitats door toerisme en recreatie, vooral langs de kust en in de Alpen.

In het persbericht staat ook goed nieuws: de meest bedreigde landslakken op Madeira hebben de afgelopen tien jaar baat gehad bij de beheersing van invasieve soorten planten, geiten en ratten. Ook het Natura 2000-netwerk biedt bescherming aan een deel van de bedreigde soorten.

Bronnen

CUTTELOD, A., M. SEDDON AND E. NEUBERT (2011). European Red List of Non-marine Molluscs. Published by the European Commission. Prepared by IUCN and the Natural History Museum of Bern, Switzerland. Geraadpleegd 26 dec 2011 op: http://ec.europa.eu/environment/nature/species/redlist/downloads/European_molluscs.pdf.

EUROPESE COMMISSIE (2011a). Milieu: alarmerende achteruitgang van het aantal zoetwatervissen, weekdieren en planten. Persbericht.

EUROPESE COMMISSIE (2011b). European Red List. Geraadpleegd 26 dec 2011 op: http://ec.europa.eu/environment/conservation/species/redlist/index_en.htm

FAUNA-IBERICA. www.fauna-iberica.mncn.csic.es/CV/rafa_pdf/ACTION_PLAN_Ma&Mm.pdf.

Adres van de auteur:
Van der Helstlaan 19
3723 EV Biltoven
sylvia25@versatel.nl

Landslakken op de Joodse begraafplaats in Monnickendam

Henk K. Mienis

Terrestrial snails and slugs on the Jewish cemetery in Monnickendam

Summary. Old cemeteries often represent unofficial tiny nature reserves where interesting animal and plant populations may freely develop. The Jewish cemetery in Monnickendam, North-Holland, the Netherlands, established in 1677 – but hardly used at the moment – is a fine example. A search for terrestrial gastropods living in this graveyard yielded only 8 species in the autumn of 2010, which number was doubled in the same period in 2011. Noteworthy were the finds of four invasive species: the slugs *Tandonia sowerbyi*, *Limacus flavus* and *Deroceas panormitanum* and the snail *Hygromia cinctella*.

In Monnickendam ligt, tussen de Niesenoortsburgwal en de Zuidervesting, achter twee hoge muren die ten dele resten zijn van de voormalige vestingmuur, een kleine begraafplaats verscholen (fig. 1). Deze begraafplaats werd in 1677 toegewezen aan de Joodse inwoners van Monnickendam. Joodse begraafplaatsen staan bekend om hun eenvoud en soberheid, omdat er meestal alleen maar grafstenen staan voorzien van een tekst in het Hebreeuws. In Monnickendam staan er ook Latijnse lettertekens op de grafstenen, wat er op wijst dat deze nog aanwezige stenen van latere datum zijn. Versieringen in de vorm van afbeeldingen zal men daar tevergeefs zoeken. Er staan nu nog maar 36 grafstenen waarvan de meest recente uit 1998 is, maar in werkelijkheid liggen er vele honderden Joodse inwoners van Monnickendam en hun afstammelingen begraven.

Fig. 1. De Joodse begraafplaats in Monnickendam, Foto: Henk Mienis.